

BAKA L. PATRIK

Hús és fém – újratöltve

Scott Westerfeld: Leviatán-trilógia

„A fém, a sár. Nyomul a fém a sárban,
a cél felé. Az ágyú készen.
A csont, a hús. Kocog a csont a húsban,
a szívverésem.

A hang, a füst. Zuhog a hang a füstben,
forog az ég, a tűz szakad.
Én tartasz célra, te lapulok a sárban,
megadom magad.”
(Szabó T. Anna: *Tarack*)

1 BAKA L. Patrik,
Hús és fém, Eruditio
– Educatio, 2016/1.,
73–96.

2 SCOTT WESTERFELD,
Leviatán, ford.
Kleinheincz Csilla,
Ad Astra, Budapest,
2009.; *Uő*,
Behemót, ford.
Kleinheincz Csilla,
Ad Astra, Budapest,
2010.; *Uő*, *Góliát*,
ford. Kleinheincz
Csilla, Ciceró, 2014.

Előhang

Jelen dolgozat nem előzménytelen. Voltaképpen továbbgondolása kíván lenni egy korábbi munkánknak, mely *Hús és fém* címen jelent meg,¹ s elsősorúan a kortárs ifjúsági steampunk–biopunk irodalom talán legnagyobb dobásának, Scott Westerfeld Leviatán-trilógiájának² elemzésére vállalkozott. A szóban forgó tanulmány gerincét a kettőség mentén felépített gondolathorizont adta, melyet a narráció elemzése, s mindenekelőtt a világepítés sajátosságainak, a regényben szembenálló két szövetségi rendszernek, ideológiának illetve társadalomnak az ütköztetése támogatott meg. Scott Westerfeld trilógiája ugyanis nemcsak annyiban újszerű, hogy ifjúsági környezetbe ágyazza az első világháború alternatív történetét, de abban is, hogy a szembenálló szövetségi rendszereket egy-egy peremirodalmi szubzsánerrel azonosítja. A Központi hatalmak, akiket Westerfeld *barkácsoknak* nevez, voltaképpen steampunk hatalmak, amelyek a gőztechnológiára működő legelképezhetőbb szerkezeteket vonultatják fel a műben. II. Vilmos császár-kaiser lépegetői egyaránt idézik a *Vadiúj vadnyugatban* megismert Dr. Loveless óriás, fogaskerekes-tarantuláját, és a *Csillagok Háborújának* lépegetőit is. A regény neuralgikus pontja – az a mozzanat, mely az általunk ismert múlthoz képest másként alakult, s így egy merőben más történelmet generált – azonban az alternatív Antant hatalmak berkein belül keresendő: Darwin a *Leviatánban* nem csak az evolúciós elméletet alapozza meg, de a DNS megismerését követően arra is rájön, miként variálhatna az életfonalakkal. A *darwinisták* tehát – ők a mi Antantunk – óriási, mutáns szörnyek tömkelegét koholják, amelyeket éppúgy önkényesen használnak fel, mint a barkácsok a pöfögő gépeket, a DNS-manipulálás miatt pedig tulajdonképpen biopunk hatalmakká válnak.

A *Leviatán* tehát legalább annyira szól a lehetséges jövőkről, mint az alternatív múltról. Előrevetít egy olyan kort, amelyben a gépek élőlényekre fognak hasonlítani, az élőlényeket pedig úgy gyártják majd, mint a gépeket. A történet színtere ugyanakkor egy korábbi időszakot idéz, amikor a világ még arisztokratákra és közemberekre oszlott, és a nők nem csatlakozhattak a hadsereghez – még szavazati joguk sem volt. / Ilyen a steampunk természete, egyesíti a jövőt és a múltat. (L: 539)³

A trilógiában tehát nem csak két politikai oldal, de egyszerre két irodalmi szubzsáner vívja háborúját. *Hús és fém*, ha úgy tetszik, az élő és az élettelen. A történet fő kérdése azonban nem az lesz, hogy ki és miként bírja eltiporni a másikat – hiszen az élet mindenkor előnyt kell élvezzen az élettelenhez képest –, de sokkal inkább az, hogy két, egymástól eltérő ideológia megtanulhat-e egymás mellett élni, képes lehet-e közös erővel szembeszállni az élet kihívásaival? Westerfeld már jóval a cselekmény zárása előtt megválaszolja e talányt, mégpedig trilógiája nyelvisége, poétikája révén, hisz amikor a szöveg egy barkács szupergőzgépet jellemez, folyamatosan csak egy élő, darwinista koholmány testi jellegzetességei révén képes megragadni azt, és vice versa.

Jelen tanulmányunk visszatér Westerfeld trilógiájához. Jellegzetességei szerint elhelyezi azt a steampunk irodalom, illetve az esetében ugyancsak domináns alternatív történelem fontos kategóriáiban, világépítése tekintetében pedig a múltátírás mikéntje felől közelíti meg. Fókuszba kerülnek a maszkok illetve a rejtőzködés, ütköztetjük a műben körvonalazott kiválasztott- illetve alárendelt szerepeket, a nőiség kérdését a késő viktoriánus kori szüfraszett mozgalomra vetítve tárgyaljuk, felfejtjük a sajtómetaforákat illetve az általuk kínált mise en abyme alakzatot, s szót ejtünk a zsánerönreflexiókról is. Értekezésünk során integráljuk a *Leviatán*-trilógia eddigi recepciójának legfőbb eredményeit.

Klasszisok

Történeti stratégiái⁴ szerint Westerfeld opusa *historikus steampunk* regénynek értékelendő, hiszen alapvetően egy történelmi kort, az első világégés éráját helyezi át más technológiai közegbe. A koholt szörnyek jelenléte sem mozdítja el a művet a *fantasy steampunk* felé, hiszen ezek léte is tudományos háttértámogatással bír: egyszerűen biopunk-léptékű génebeszetről van szó. Zsánergenealógiai tekintetben a *historikus steampunk* őseként a cyberpunk és az allohistorizmus jelölhető meg, hisz amíg az előbbi a választott éra technológiájának felpörgetését és a lázadó karaktereket szolgáltatja,⁵ utóbbi a múlttal való variálást a „mi lett volna, ha...?” kérdés mentén.

A *Leviatán*-trilógia alternatív történelmi, steam- és biopunk regényként értelmezve is egy párhuzamos világot visz színre. Klapcsik

3 A tanulmányban szereplő, eltérő tördelésű szövegrészek mindegyike a *Leviatán*-trilógia kötetéből származik, az egyes opusokat a címük kezdőbetűjével jelöljük (*Leviatán* – L; *Behemót* – B; *Góliát* – G.), az oldalszámok pedig végig a fentebb jelölt kiadásokra vonatkoznak.

4 A kategóriákról lásd: GYURIS Norbert, *Metafikció, történelem és identitás a steampunk regényben*. Alasdair Gray: *Poor Things* = H. NAGY Péter (szerk.), *Idegen univerzumok. Tanulmányok a fantasztikus irodalomról, a science fictionról és a cyberpunkról*, Parazita könyvek 1, Lilium Aurum, Dunaszerdahely, 2007, 218–219.

5 A tipikusnak mondható steampunk karakterek és innovációk kapcsán lásd: William H. STODDARD, *GURPS Steampunk*, Steve Jackson Games, Austin, 2002, 5–13; 40; 67–108.

6 Vö. KLAPCSIK Sándor, *Párhuzamos világok – az interpenetráció, a szimulákrum és a szimbiózis modellje*, Kalligram, 2003/9 = <http://www.kalligram.eu/Kalligram/Archivum/2003/XII.-evf.-2003.-september-Popularis-regiszter/Parhuzamos-vilagok-az-interpenetracio-a-szimulakrum-es-a-szimbiózis-modellje>

7 Hugh EVERETT III., *The Many-Worlds Interpretation of Quantum Mechanics – The Theory of the Universal Wave Function – A teljes szöveg itt érhető el:* <http://www.pbs.org/wgbh/nowa/manyworlds/pdf/dissertation.pdf>

8 Vö. Gavriel D. ROSENFELD, *Miért a kérdés, hogy „mi lett volna, ha...?” Elméletek az alternatív történetírás szerepéről*, ford. Szélpál Lívia, AETAS, 2007/1., 147–160.

9 Vö. H. NAGY Péter, *Imaginárium IX. SF: A képzelet mesterei*, Opus, 2009/2., 27.

10 Vö. ROSENFELD, *I. m.*, 151.

11 Westerfeld steampunk-biopunk alkotása ezen vonatkozásaival jól szemlélteti a populáris irodalom és a posztmodern azonos jellegzetességeit, a világalkotás közös episztemológiai kérdéseit, az ontológiai zavarokat és eltolódásokat, illetve a kinetikus jellegét. Vö. Matt HILLS, *Time, possible worlds, and counterfactuals* = Mark BOULD – Andrew M. BUTLER – Adam ROBERTS – Sherryl VINT (szerk.), *The Routledge Companion to Science Fiction*, London – New York, 2009, 435.; illetve: H. NAGY Péter, *A negyedik. Kiegészítés Németh Zoltán A posztmodern magyar irodalom hármas stratégiája című könyvéhez = Uő., Alternatívák: A popkultúra kapcsolatrendszeri*, PRAE.HU, Budapest, 2016, 283–303.

Sándor utóbbiakat osztályozó munkája⁶ értelmében Westerfeld alkotása a *szimulákrum-modell* példája, ugyanis a regény univerzuma kvázi felülírja a miénket; a kettő közt nincs kommunikáció, átjárás. Mindazonáltal ahogy azt több helyütt is jeleztük már, a hármas kategorizációt talán érdemes volna egy negyedik opcióval, a sokvilág-elmélettel⁷ megtámogatott *alternatív-moddellel* kiegészíteni, Everett munkája értelmében ugyanis a párhuzamos világok egy multiverzumban foglalnak helyet, így bár nem érintkeznek, de egyenrangúak: kapcsolat híján egyik sem ír(hat)ja felül a másikat.

Az alternatív történelem zsánerének legnevesebb kutatója, Gavriel D. Rosenfeld professzor mindenekelőtt két aspektusból tartja osztályozandónak az irányzat alkotásait.⁸ Egyrészt a választott történelmi töréspont, a neuralgikus⁹ vagy divergálópont¹⁰ szerint, s ezt is olyan megközelítésben, hogy az milyen jelentőséggel bír a műben meghatározó értelmezési horizontot adó etnikum szempontjából. A *Leviatán*-trilógia esetében fontos tudatosítanunk, hogy bár a mű apró lépésekben az első világháború szcenikáját írja át – ami pedig a Brit Birodalom és az Osztrák-Magyar Monarchia történetében is vízvonalzó jelentőségű volt, még ha eltérő végeredménnyel is –, tényleges történelmi választópontja mégis korábbra teendő. Ebből a szempontból az előszóban már felvetett darwini áttörés lesz a mérvadó, ami pedig esetünkben egyenlő az evolúciós-elmélet biopunk-hátszéllel megtámogatott továbbgondolásával. Westerfeld tehát egy tudománytörténeti töréspont mentén konstruálja univerzumát, egy olyan mozzanat szerint, amely nem is csak a britek számára volt mérőöldkő. Hivatkozott tanulmányában Rosenfeld ezen felül *disztópiákra* és *utópiákra* tagolja az allohistorikus műveket, esetünkben azonban nehezen dönthető el, hogy mégis mely pólussal állunk szemben. A *Leviatán* mint *disztópia* mellett szól a *barkácsok* túlpörgetett iparosodása, s az ezzel járó környezetszennyezés, illetve a militarista törekvéseket erősítő óriási tüzérez. Mindemellett ott van a *darwinisták* kétségkívül túlzásba vitt lénykoholása is, az, hogy a karakterek nem tudnak mit kezdeni a *nem* koholt állatokkal: ténykedésükkel voltaképpen felfüggesztették a természet emberi ráhatás nélküli teremtményeit.¹¹ Az *utópia* mellett szól azonban a világháború menetének átrajzolása, II. Vilmos szövetségi rendszerének korai megbomlása és leépülése, s néhány „ideát” bekövetkezett tragédia elkerülése is hőseink működése által. A konfliktus korai rendezésének reménye Westerfeld alternatív történelmét jobbnak, *utópisztikusabbnak* sejteti a miénknél. A besorolás tehát nem egyszerű, mintha a *Leviatán*-trilógia világa hasonló eredményt könyvelne el, mint a miénk, azzal a különbség-

gel, hogy amíg az emberáldozatok számát tekintve pozitívabb ki-
csengést villant meg, környezetszennyezésének fokozott mértéke és
a természet dolgaiba való markáns beavatkozása által pesszimistáb-
bat. Mondhatni a mű párhuzamos univerzuma körülbelül annyira
disztópikus és *utópisztikus* is egyben, mint a miénk. Az egyik-másik
felé történő elhajlást legfeljebb a humán- vagy a Gaia-szempont felől
elkövetett értelmezés indokolhatja meg.

Cory Gross steampunk művekre összpontosító fajta-meghatáro-
zása¹² analógnak mondható Rosenfeld iménti, kétpólusú rendszeré-
vel. *Nosztalgikus steampunk* alatt az alternatív technológia pozitív
végkicsengésű kiterjesztését érti, *melankolikusnak* pedig a vele való
visszaélést és fokozott pusztítást értékeli. A besorolás jelen szem-
pontrendszer szerint azonban talán mégsem olyannyira kettős,
hiszen a túlzás, mint kulcsszó mentén értékelve – túlzásba vitt kör-
nyezetszennyezés, génmanipuláció, stb. – Westerfeld műve inkább
melankolikusnak mondható.

Kortörés és *világ-megközelítés* tekintetében maga a steampunk is
további kategóriákra bontható, melyek révén az egyes jellemzők
markáns csoportjai ragadhatók meg, ám ezek a belső klasszisok nem
kizárólagosak: egyszerre több is érvényre juthat közülük.¹³ *Kortörés*
szerint, első világháborús éráról levén szó, egyszerre beszélhetünk
*clockpunk*ról – a korábbi időszakokból átmentett fogaskerekes tech-
nológia –, *dieselpunk*ról – a már jelenlévő gázolaj használata –, *tes-
lapunk*ról – elektromosság felhasználása; Tesla jelenlévő karaktere
miatt a kategória fokozottan, egy következő kor előszeleként jut
érvényre –, illetve a szűkebb értelemben vett *steampunk*ról, ami
pedig a gőzerőt magát fedi le. A *világ-megközelítés* értelmében
elsősorban *boilerpunk*ról beszélhetünk, ami az arisztokratikus osztá-
lyok mellett a munkásosztály, s általában a köznépi rétegek viszonya-
it prezentálóként van jelen. Párhuzamosan betekintést nyerhetünk
azonban a legfelsőbb nemesség viszonyaiba is, gondolva itt például
a dinasztikus öröklődés kérdéskörére, ami pedig a *mannerspunk*ot is
érvényre viszi.

Hierarchiák

A trilógia cselekménye, világrendje alapvetően két karakterhorizont
felől bontakozik ki. Két főhős, egy lány és egy fiú, egy darwinista és
egy barkács, egy közember és egy császári sarj, de mindketten álca
mögé rejtőzve, a másodlagosság illetve kiközösítés áldozataiként.
Küzdelmük végig tükrözi a steampunk egyenjogúsító, liberális szel-
lemiségét.¹⁴

Deryn Sharp a késő viktoriánus éra nem direkte megnevezett, de
tipikus szüfrazsett karaktere a női emancipáció jogosságának igazo-
lója. Találékonyága, határozottsága férfi kortársai közt kiemelkedővé
teszi, noha ő maga végig álcát kell viseljen: csak úgy válhat a brit
aeronauták tagjává – a koholt lényeken szolgáló légierő katonái –, ha

12 Cory Gross, *Varieties of Steampunk Experience*, Steampunk Magazine, 1. sz., 60-63 = <http://www.combustionbooks.org/downloads/SPM1-web.pdf>. A meghatározás Celeste Olalquiaga giccselméletén alapul. Vö.: Celeste OLALQUIAGA, *The Artificial Kingdom: A Treasury of the Kitsch Experience*, Pantheon Books, New York, 1998, főként 28-29; 68-74; 293.

13 Az itt (is) felme-
rült leágazásokról
lásd: Jeff
VANDERMEER – S. J.
CHAMBERS, *The
Steampunk Bible. An Illustrated Guide to the World of Imaginary Airships, Corsets and Googles, Mad Scientists, and Strange Literature*, Abrams Image, New York, 2011, 54-55. és a <http://www.watt-pad.com/story/616257/parts> illetve a http://www.sf-encyclopedia.com/oldalak/vonatkozó_szócikkeit.

14 Az irányzat disz-
krimináció-ellenes-
ségéről lásd: Jaymee
GOH, *On Race and Steampunk*, Steampunk Magazine, 7. sz., 16-31. = <http://www.steampunkmagazine.com/pdfs/spm7-web.pdf>

15 Vö.

Morganatikus házasság, Kislexikon = http://www.kislexikon.hu/morganatikus_hazassag_a.htm

I. „A hivatalos megnevezés morganatikus házasság volt, ami Sándor szerint úgy hangzott, mint valami kórság neve (L: 275). A mi világunkban a trónörökös házasságából született gyermekeit, Zsófiát, Miksát és Ernőt valóban ez a diszkrimináció sújtotta.

16 Talán érdemes megjegyezni, hogy a regény – vagy a fordítás – olykor hibásan közli a dinasztikus kapcsolatokat. Egy helyütt Sándor nagyapjaként hivatkozik Ferenc József-re (L: 157), míg másutt a nagybátyjának nevezi (B: 108), noha helyesen Ferenc Ferdinánd nagybátyjáról van szó; a trilógia másutt helyesen jelzi a viszonyokat.

Derylként, tehát fiúként jelentkeznek a soraikba. Kalandjai során ismerkedik meg a tudós – a regényben nagyeszűeknek nevezik a koholókat, tehát az életfonalak, a DNS átalakítóit – Nora Barlow-val, aki szokatlan módon nőként is tagja lehet a tudóstársaságnak.

[Deryn] [m]ég sosem hallott tudós hölgyekről – vagy akár diplomatanőrökről. Mindig azt hitte, az egyedüli nők, akik külügyekbe ártják magukat, kémek. (L: 191)

Dr. Barlow esetében persze fennáll a pozitív diszkrimináció esélye, hiszen Darwin unokájáról van szó – megjegyezendő, hogy ő a regény azon karakterei közé tartozik, akik a mi világunkban is léteztek; ilyen még a már emlegetett Nikola Tesla is. A történet során kiderül, hogy a társaság részben ugyancsak nyitott az emancipációra, a legmarkánsabb hatást mégis az Amerikai Egyesült Államokban már lezajlott egyenjogúsítás gyakorolja hőseinkre. Látvá az újságíró- és színésznők szabadosságát Deryn számára igencsak vonzóvá lesz az Újvilág, elsőrendűen mégis azt a konzekvenciát vonja le, hogy bár fokozatos lépésekben, de Európának is eddig a célig kell eljutnia. A fiatal lány önnön testével vívott küzdelme – lekötött mellek, a vérzés – a regény egy meghatározó csapásvonalát adják, a maszk levétele azonban csak részben sikerül: Európát előbb még fel kell készíteni rá.

Hohenberg Sándor küzdelme egy másfajta, de ugyancsak a hagyomány által bebetonozott hierarchia legyűrése ellen irányul. Sándor a szarajevói merényletben elhunyt Ferenc Ferdinánd és Chotek Zsófia „ideát” nem létező gyermeke, apja után nem hivatalosan a Habsburg Birodalom trónörököse. Chotek Zsófia alacsony származása miatt – hiába voltak a Chotekék ősi, cseh család – nem egyenrangú félnek számított a dinasztia szemében, így az uralkodó csak morganatikus házasságot¹⁵ volt hajlandó elfogadni, ami azt jelentette, hogy a születendő gyermekek nem örökölhették apjuk dinasztikus előjogait, kvázi nem is örökölhették majd utána a trónt. Sándor ezért kapja a von Hohenberg nevet, s így lesz a legrangosabb utódból nemkívánatos gyermekké.¹⁶ Westerfeld ezzel a vonatkozással érzékelteti a felső arisztokrácia hierarchiájának ugyancsak diszkriminatív jellegét. Apja halálának estéjén Sándort a Ferenc Ferdinándhoz közel állók egy csoportja menti ki családi fészükéből, hisz a trónörökös halálával a fiú potenciális célponttá, zavaró szálkává vált. Titkos hírek terjengtek ugyanis egy pápai bulláról – még ha a pápával időközben éppúgy méreg végez is –, egy ígéretéről, ami mindent megváltoztathat.

A két fő karakter tehát, bár a társadalmi osztályok ellentétes pólusáról érkeznek, mégis másodrangúságukat igyekeznek eltörölni, egy olyan világban, ahol ez csak a hagyomány felfüggesztése révén lehetséges. A steampunk azonban lázadó műfaj... milyenek legyenek hát a karakterei?

Az emberben felmerül a kérdés, ezen a hajón vajon titokban *mindenk*i valaki más? (G: 455)

A regény tudatosan rejti álca mögé, majd tárja föl karaktereinek kilétét. De a *Leviatán* fedélzetén mindenki megtalálhatja a helyét, *valódivá* válhat (Vö. B: 115).

Chotek Zsófia és Ferenc Ferdinánd kapcsolatának története továbbá egy mise en abyme, tehát „kicsinyítő tükör” alakzatként fogható fel, ha az álcák lehullása után Deryn és Sándor bimbózó kapcsolatára gondolunk. Elvégre hogyan is lehetne – akár szándékon kívül is – még inkább fokozni egy főherceg és egy hozzá képest alantas grófnő vérlázító kapcsolatát, ha nem egy sehonnai polgárlány és egy kvázi-koronaherceg kapcsolatával? Mindez a kívántakkal ellentétben kétségkívül egészen másként teszi értelmezhetővé a Habsburg-ház ősi jelmondatát: „*Bella gerant alii, tu felix Austria, nube!*”, azaz „*Háborúzzanak mások, te, boldog Ausztria házasodj!*” Nem beszélve arról, hogy a trilógia utolsó oldalain Sándor a trónigényről való lemondását indokolta ezzel – a mozzanatot bizonyos értelemben már előlegezhette az az első részben olvasható jelenet, amikor a sikeres megmenekülés érdekében Sándor gondolkodás nélkül a tengerbe hajította a Habsburgok címerével ellátott aranyrudakat, az *örökségét*. Mint később kiderül, a kifejezés minden lehetséges értelmében, hiszen a trilógia végén a pápai bullával sem rest megtenni ugyanezt; keretes megoldás, csak nagyobb léptékben. A „kis” herceg mindezzel merőben más értékrendszer mentén kötelezi el magát, mint az a kor perspektívájából eleve következne: a steampunk felfogás mellett.

Történelmek

Westerfeld komoly kutatómunkáját elsősorban a részletekre való odafigyelés bizonyítja. Hősei nem gigantikus csatákat nyernek meg, nem a verduni és a somme-i ütközetek kimenetelét módosítják, hanem a nagy eseményekhez képest első ránézésre jelentéktelennek tetsző mozzanatokra gyakorolnak ráhatást, melyek azonban egy dominóeffektus elindítóiként, egy láncreakció részeként módosítanak majd a háború menetén. Westerfeld mindhárom kötet végén *Utószóban* értekezik az általa eszközölt múltplasztikázásról. Változtatásai az esetek túlnyomó többségében ok-okozatiak, s pusztán elvéve szolgálnak a történet drámaiságát növelő eszközökként. Utóbbira mégis példa lehet a szarajevói merénylet többszöri sikertelensége, s mindenekelőtt az, hogy Sándor szüleivel végül méreg végez az esti fogadáson, ami elsőrendűen a militarista II. Vilmos érdekeit szolgálja: casus belli-re volt szükség. Megjegyzendő, hogy a korban valóban terjengtek efféle pletykák, s ami a regény szempontjából fokozottan fontos: ez a mozzanat Sándort egyértelműen a kaiser ellenében kötelezi el.

Végtére is a rá vadászó csatahajók németek és osztrákok voltak. A családját régi barátok pusztították el, nem szerencsétlen szerb iskolásfiúk bandája. – De az apám mindig is a béke mellett érvelt. / – Most pedig nem érvelhet többé. Okos, nemde? (L: 101)

17 Vö. ROMSICS Ignác, *A Habsburg Birodalom föderalizálási tervei*, Európai utas, 2001/4, 13-22. Online elérhető: <http://www.hhrf.org/europai-utas/20014/4.htm>

18 *A trónörökös, aki nem szerette a népeit*, Múlt-kor = http://mult-kor.hu/20140627_a_tronorokos_aki_nem_szerette_a_nep-eit?pldx=1; GYÖRGY Sándor, *A trónörökös - Ferenc Ferdinánd élete* = <http://www.campusonline.hu/tudomany/tortenelem/4216-a-tronorokos-ferenc-ferdinand-elete-2-1.html#.V0h-E1V97Gg>

19 Vö. PAUL KENNEDY, *A nagyhatalmak tündöklése és bukása*, Akadémiai kiadó, Budapest, 1992, 229–240; 243–260.

A korabeli Magyarország szempontjából legalább ellentmondásosnak, de sokkal inkább magyarellenesnek értékelte Ferenc Ferdinánd a *Leviatán*-trilógiában a pacifizmus mintaképe. Westerfeld mindezt történelmi forrásokból ismert defenzív politikai felfogására, a birodalom dualizmusát trializmusá, majd Nagy-ausztriai Egyesült Államokká átalakítani kívánó terveire alapozta, ami az Osztrák-Magyar Monarchiában élő összes nemzetiséget kvázi azonos rangra emelte volna,¹⁷ megtámogatva mindezt dinasztikus értelemben elitistának semmiképp sem nevezhető – ráadásul nemzetiségi – házasságával. A fentiek értelmében válhatott ellenségessé a háborúra éhes alternatív Német Birodalom számára, s vele fia, Sándor is. Az ilyen formán kialakult, szinte már demokratikus Ferenc Ferdinánd-kép azonban ellentmond a mi világunk valóságának, a koronaherceg ugyanis sokkal inkább a római „*Divide et impera!*”, tehát az „*Oszd meg és uralkodj!*” elv alapján kívánta belső határok mentén feldarabolni országát, egy központosított uralkodói hatalmat hozva létre közben.¹⁸

A második kötet konfliktusa az Oszmán Birodalomban, elsőrendűen a fővárosban, Isztambulban, illetve a Márvány-tengeren játszódik. Westerfeld egyrészt tudatosan veszi sorra a keleti birodalom hadba lépésének körülményeit, többek között azt, hogy Churchill kárterítés nélkül foglalta le a törökök által már kifizetett, Angliában gyártott hadihajókat, az I. Oszmán Szultánt és a Reshadyjet, majd az ezek helyét átvevő német „ajándékok”, a Breslau és a Goeben hajók történetét, melyekért cserébe az oszmánoknak „pusztán” a flottájuk fejévé kellett megtenniük Wilhel Souchon tengernagyot. Azt a Souchont, aki később az orosz flotta engedély nélküli lövetésével rángatta be a törököket a háborúba.¹⁹

Újság? Ez a legnagyobb sztori egész Isztambulban. A szultán félig csődbe ment, tudjátok, szóval azt a cirkálót az emberek által összeadott pénzből vették. A nagymamák eladták az ékszereiket, és az érte kapott pénzt adták be. A gyerekek is összekaparták a garasait [...]. A birodalomba mindenki birtokol egy szilánkot abból a hajóból! Vagyis birtokolt, amíg a ti Lord Churchilletek le nem nyúlta. (B: 134)

A *Behemót* következő történelmi töréspontja az Oszmán Birodalom belpolitikai helyzetére épít. Westerfeldnél elbukott az 1908-as forradalom, az Egység és Haladás Pártja feldarabolódott. Így történhet meg, hogy a műben még mindig a szultán hatalmáról beszélünk, noha „ideát” a forradalom letaszította őt trónjáról. A *Behemót*ban mindennek fényében 1914-ben egy újabb forradalomra kerül sor, melyben az egyes ellenzéki frakciók – és a soknemzetiségű birodalom népei – újra egymásra találnak, és hőseink segítségével ismételten forradalmat robbantanak ki. Westerfeld ezzel nem csak egy olyan politikai irányvonalat ágyaz az oszmán vezetésbe, amely hajlandó szembefordulni, vagy legalább is el nem kötelezett státuszt felvenni a birodalom fölött egyébként is bábáskodó németekkel – akik még a korabeli török sajtó markáns hányadát is a magukénak tudhatták –, hanem egy kozmopolita, multietnikus pártot, mely révén a Közel-

Kelet óriásállama a maga sokszínűségében is egységes maradhat, nem úgy, mint az történt ideát.

Valójában az, hogy segített a forradalmároknak megdönteni a szultánt, a *leghasznosabb* dolog volt, amit valaha tett. Ezzel megfosztotta a németeket egy barkács szövetségéstől, és bebizonyította, hogy ő, Hohenberg Sándor herceg, át tudja billenteni ennek a háborúnak a mérlegét. (G: 17-8)

20 Dr. Tony PHILLIPS (szerk.), *The Tunguska Impact – 100 Years Later*, NASA = http://science.nasa.gov/science-news/science-at-nasa/2008/30jun_tunguska/

A *Góliát* fontos társadalmi funkciót betöltő karaktereket mozgat. Elsősorban a már emlegetett, s a steampunk művek által egyébként is nagyon kedvelt Nikola Tesla – a potenciális „őrült tudós” mintapéldája; a történetben is végig a zseni/őrült kettős váltakozik – tudományát gondolja tovább, aki „ideát” is úgy reklámozta fejlesztés alatt álló „halálsugarát”, mint ami tízezer repülőgép lelövésére is képes. Regénybeli szerepe kettős: egyfelől pacifista, hisz megelőző csapását a háború megrekesztése okán követné el, a felmerülő áldozatok száma – Berlin összlakosságáé – azonban erkölcsi tekintetben a háborút kiobbantók közé sorolná őt is. A szibériai meteor becsapódás ugyancsak valós történeti esemény, ám ahogy a valóságban, úgy a regényben is valószínűtlen, hogy bármi köze is lett volna Tesla kísérleteihez.²⁰ A mexikói forradalmak s főként Francisco „Pancho” Villa karaktere a németek által ugyancsak beugrasztani kívánt Mexikó okán jelen. Japán tudósok – a felkelő nap országában is megfordulunk –, német hangzású nevük miatt üldözött, az Egyesült Államok kormánya által potenciális ügynököknek feltételezett férfiak, médiamogulok, mint Pulitzer vagy Hearst, és újságírók, sok-sok „ideát” is létezett személy története mentén bomlik ki a cselekmény. A regény legmarkánsabb történelemmódosító passzusa pedig az Egyesült Államokba vezényelt, Tesla fenyegető halálsugarának kiiktatását célzó, titkos, de kiszivárgott német akció, minek révén az USA három évvel korábban ugrik be a háborúba.

A világegés tehát Westerfeld univerzumában sem vált teljes mértékben elkerülhetővé, de a nagy szövetségesüktől, az Oszmán Birodalomtól eleve megfosztott központi hatalmak az USA-val is kezdetektől ellenségként kénytelenek számolni, minek okán, s az erőarányok fényében feltételezhető, hogy egy sokkal rövidebb, sokkal gyorsabb lefolyású és sokkal kevesebb áldozattal járó alternatív első világháborúról beszélhetünk a mű esetében. Ez a sok változás ugyanis mindössze három hónap alatt esett meg: ennyi a teljes regényidő.

Kapcsolások

A regény részét képező illusztrációk nem csak a szöveg színesebbé tétele okán vannak jelen, de kommunikálnak is vele; tulajdonképpen médiumok közti kommunikációról van szó. Mindhárom regény felütésekor egy különös Európa-térképpel találkozunk, amely rájátszás azokra az első világháborús mappákra, melyek a szembenálló feleket

21 A következő felületeken, publikált adataik feltüntetésével öt ilyen is fellelhető:

<http://www.chitadel.net/forum/topic/6287->

[%D0%BA%D0%B0%D1%80%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D1%82](http://www.chitadel.net/forum/topic/6287-%D0%BA%D0%B0%D1%80%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D1%82)

[%D1%83%D1%80%D0%B8/;](http://www.chitadel.net/forum/topic/6287-%D1%83%D1%80%D0%B8/)

<http://www.genealogyintime.com/records/Europe-genealogy-records.html>

22 A sokvilág-elmélettel együtt rezonáló műfaj természet-tudományi megfogalmazását lásd: H. NAGY Péter, *A sokvilág-elmélet filmes alkalmazásai*, Opus, 2012/6., 48–56.

az országhatárok kontúrjainak betartásával vagy egymással acsarkodó vezetőik karikatúra-rajzával, vagy állatok, esetleg politikai-hadászati, illetve kulturális jellemzőik mintájára ragadták meg.²¹ Westerfeld trilógiájának illusztrátora, Keith Thompson egymásba gyúrta ezeket a variánsokat, s mindezt úgy, hogy ötvözze őket az alternatív világ államainak barkács illetve darwinista jellemzőivel. A második kötet elején fellelhető Churchill-ellenes propagandaplakát bekerül a szövegbe, s tulajdonképpen kép–szöveg irányú mozgást végezve vált médiumot (Vö.: B: 248), míg a *Behemót* 138-9-ik oldalán található illusztráció tömegéből egy sunyi alak az olvasóra „néz” – pár sorral később kémek rajtaütéséről esik majd szó.

Az oszmán szultán tróntermében járva hőseink egy, a doppelgänger-jelenséget idéző szituációban találják magukat, mely a törökök és a németek közti tényleges kapcsolatnak egyben metaforikus és „kicsinyítő tükör”-szerű megragadása lesz. A csarnok apró trónján törökülésben ül a szultán, s mögötte egy, az alakját idéző, óriási gölem. Öltözeke, testtartása tökéletes mása az uralkodóénak. És nem is csak az:

Mögötte megmozdult a szobor, és utánozta a mozdulatait. Egy automata volt – az egész trónterem egy óriási gépezet! De a motorok és áttétek moráját suttogásra tompították a vastag faliszőnyegek és a kőfalak, így a hatalmas szobor szinte élőnek tűnt. [...] Talán, hogy az illúziót növelje, a szultán lassan és óvatosan mozdult, akár egy színész a pantomimelőadáson. Deryn azon töprengett, vajon ő maga irányítja-e az automatát, vagy gépészek lesik valami elrejtett kamrából, miközben kezük végigfut a karokon és tárcsákon. (B: 227–229)

Aztán egy kicsivel később valami megváltozik. A britek ajándékát darabjaira zúzza a fémkar.

Különös, de a férfi éppolyan meglepettnek tűnt, mintha nem tudta volna, mit csinál. De persze ő nem is tett semmit – csak az automata. / Deryn a szultán kinyújtott kezére nézett. Az ujjai még nyújtvavoltak, hiszen egyszerűen csak a lábafelé intett, nem pedig öklökből zárta a kezét... (B: 230)

A hasonmás innen nézve tehát csak látszathasonmás, ahogy a szultán politikai függetlensége, szabad akarata is. A gépet német mérnökök építették, a gépet német mérnökök kezelik. Hasonló történik a nagypolitika színpadán is: gondoljunk csak vissza Souchon admirális akciójára. Ugyanezt a hatalmi viszonyt szimbolizálja továbbá egy bábkokkal előadott árnyjáték is, kvázi művészetközi térben, a *Behemót* 262. oldalán.

A regénytrilógia több szakaszán is szembesülünk önnön műfajára, tehát az allohistorizmusra tett önreflexiókkal. A „*Mi lett volna, ha...?*” kérdés éppúgy vonatkozik azon események lehetséges másként alakulására, melyeket Westerfeld átplasztikázott, és azokra is, amelyeket nem, így a szöveg folyamatosan reflektál a minden pillanatban ott lévő variációkra, s arra, hogy maga ezeknek csak egyetlen lehetséges változata... ahogy az olvasó világa, annak történelme is.²² Hisz karaktereink egy-egy cselekedete vagy hibája, ahogy a mi összes cseleke-

detünk és hibánk is egy másik világ-variánshoz képest mindent megváltoztat(hat) (Vö. B: 470; 501; G: 283; 290; 300; 411). Egy további példa, amikor Sándor Lord Churchill török hadihajókat lefoglaló akcióján töpreng, ami nélkül a *Leviatán* és ő maga sem jutott volna az Oszmán Birodalomba, s nem vált volna dominóeffektust generáló események kulcsfigurájává (Vö. B: 249). Az allohistorizmus egyik szimbólumaként foghatók fel a tükrök, hisz minden alternatív történet a mi világunknak és múltunknak állít *görbe* tükröt. Erre utalhat Keith Thompson azon illusztrációja is, melyen Derynt csupán egy tükörben látjuk (Vö. L: 520). A regény egyik karaktere a *Behemót*-ban a történetészövés ősi irodalmi topozsára hívja fel a figyelmet, arra, hogy a „szöveg” szó maga a „szövetvből” származik, s ahogy a pók szövi össze a szálakat, úgy teszi azt például az egyes szövegek szerzője is (Vö. B: 437). További önreflexiók vonatkoznak magára a *sztorira* is, s az annak kapcsán értekezők megjegyzései, ahogy saját történetüket értik alatta, természetesen egyszerre érthetők az általunk olvasott kötetekre is, kvázi értékelhetők a regényvilágon kívülre vonatkozó kommentárként, vagy az olvasóval való összekacsintásként:

Amennyire látom, ez a sztori még csak most kezd igazán érdekessé válni. (B: 329) – Majd egy kicsit később: – Ha elárul minket, a sztorinak lótték. De ha vár még egy hangyányit, akkor sokkal izgalmasabb lesz minden, ezt megígérhetjük! (B: 484)

A posztmodern Németh Zoltán által *antropológiáinak* nevezett dimenziója²³ is fokozottan előtérbe kerül a regényben. A steam-punk köztudomásúan elnyomásellenes, egyenlőségpárti és humanista, a választott alternatív kor társadalmi egyenlőtlenségeit mindig reflektorfénybe állítja, ezzel is reflektálva saját éránk problémáira. Amint arra a *Behemót* utószavában Westerfeld is utalt, elsősorban azért tartotta meg egységesnek az Oszmán Birodalmat, hogy az a maga multietnikus voltával váljon példaértékűvé. A szultáni hatalom ellen küzdő forradalmár párt is internacionális: minden etnikum képviselteti magát benne, ami az Európai Unió jelmondatával, az „Egység a sokszínűségben”-nel rezonál együtt. A főszereplők államai, a Habsburg Birodalom és Brit Birodalom egyaránt multietnikus államalakulatok (Vö.: B: 331), hőseink vagy részben, vagy egészében nemzetiségiek: Deryn skót, Sándor anyja cseh származású. A fentiekben már ugyancsak tárgyalt arisztokrata, társadalmi osztály vagy nemi diszkrimináció elleni harc is a műfaj ezen dimenzióját erősíti. Az oszmán forradalmár párt iszlám mozgalomként is a női emancipáció harcosa (Vö. B: 277–278; 359; 438), s az Egyesült Államok hangsúlyozott nemi egyenlősége (Vö. G: 460; 497), valamint a Nora Barlow által képviselt, tudás és tehetség révén elért magas tisztség is mind az egyenlőség erősítői²⁴ – a regény vitathatatlanul utóbbiak szerint osztályoz egy-egy embert, ami összecseng a korai nőjogi mozgalom, a szüfrassettek ideológiájával.

23 Részletesen lásd: NÉMETH Zoltán, *A posztmodern magyar irodalom hármas stratégiája (vázlat)* = Az oldalszámok – a továbbiakban is – az alábbi kiadásra vonatkoznak: H. NAGY Péter – KESERŰ József (szerk.): *A párbeszéd eleganciája. Köszöntő kötet Erdélyi Margit tiszteletére*, Selye János Egyetem Tanárképző Kar, Komárom, 2015, 62–64.

24 Hőseinknek persze nem csak a világ diszkrimináns felfogása ellen kell küzdeniük, de az egymáséval – hisz ezek kvázi örökletesek –, sőt, a beljükből neveltekkel is. Sándor a gépvezetés tudományát például eleve a férfiakhoz köti (Vö. B: 363); Deryn eleve hátrányként tekint saját lányágára (Vö. B: 371); kommentálja is, hogy a történelem a férferek és nem a feleségekre emlékszik (Vö. B: 387). Mindezeket jól kompenzálja, hogy az „egyszerű” polgárlány tehetségesebb és *magasabb* katona, mint a Habsburg-sarj Sándor (Vö. G: 236; 389). Westerfeld folyamatosan él az ilyen és hasonló kiegyenlítésekkel. Ahogy az egyik kritikus fogalmaz: „[I]tt a lány főszereplő az igazán vagány, míg a fiúnak olyan tartása van, amihez hasonlót ritkán látni manapság – de a pátoszt épp úgy kerüli Westerfeld, mint a túlzott kapkodást.” – UZSEKA Norbert, *Scott Westerfeld: Leviatán*, Ekultura, 2012. november 20. = <http://www.ekultura.hu/olvasnivalo/ajanlok/cikk/2012-11-20+09%3A00%3A00/scott-westerfeld-leviatan>

25 *Pauline pezsgő élete* (Rendező: Louis J. GASNIER – Donald MACKENZIE, Gyártók: General Film Company – Eclectic Film Company, USA, 1914.)

Mindehhez hozzáigazodik hőseink pacifista felfogásmódja; Sándor az apai ösvény követését látja ebben, s egyfajta transzcendens dimenziót is kölcsönöz neki a *gondviselés* folytonos emlegetésével, mely a korabeli osztrák bigott kereszténység lenyomata. Hohenberg hercege a béke harcosaként aposztrofálja önmagát (Vö. B: 324; 408; 416; 444; 470; 583–584; G: 24; 239–242). Ezt a hitet egyetlen huszárvágással más színben tünteti fel a *gondviselés* derwinista pragmatizmussal való megragadása: *szerecsként* (Vö. G: 462). Megjegyzendő, hogy más hiedelem-világképek is betolódnak a műbe: a leglátványosabb a világ, mely egy teknős hátán pihen, s utóbbi elefántok és újabb elefántok hátán, véges-végig (Vö. B: 350). Nehezen eldönthető, hogy az iménti univerzum-felfogást csak viccként emlegeti-e a szereplő, ősi mítoszokig tágítva az egymás mellett futó nézetek terét, vagy egyszerűen egy intertextuális tisztelgéssel van dolgunk Terry Pratchett *Korongvilágára* utalva. Pontosabban egy alternatív *Korongvilágra*, elvégre a hordozóként feltüntetett teknős és elefántok sorrendje odaát fordított.

Mint láthattuk, amíg a *Leviatán* elsősorban a világépítésre koncentrált, és a történet fő oszlopait rakta le, addig a *Behemótban* már felerősödött a poétikai dimenzió. A *Góliát* is ezt a vonalat vitte tovább. Westerfeld trilógiájának érája a világsajtó térhódításának, s a film szárnybontogatásának a kora. Előbbi folyamatosan jelen van kotnyeles újságíróival, s zárásként is fontos szerep hárul rá: Eddie Mallone neve alatt jelenik meg ugyanis az a cikk – a kötetben is más tördeléssel, az utolsó oldalakon –, amelyben Hohenberg Sándor egy egészen más jövő mellett teszi le a voksát, mint az egy császári trón várományosától várható volna. A média azonban nem pusztán kotnyeleskedő, hanem veszélyes is. Fegyver.

A lépegető talapatok közelebb dübörögtek, kameráik fölemelkedtek, és hirtelen ragadozószerűnek látszottak, Derynt arra a skorpió-lépegetőre emlékeztették, amelyik Gallipolinál elfogta az embereit. A kamerák még kicsit hasonlítottak is a barkács gépfegyverekre. (G: 306) – Majd később: – Egy mozgóképkamera másodpercenként tizenhat képpel úgy kattogott, akár egy gépfegyver. (G: 337)

Hőseink William Randolph Hearst sajtómágnás társaságában nézik meg mozgóképen a *Pauline pezsgő élete*²⁵ (*The Perils of Pauline*) című filmsorozatot, amely „ideát” is a kor mozilátogatóinak nagy kedvence volt, kiaknázva a „függő vég”-ben rejlő lehetőségeket, tehát azt, hogy mivel a főhős, Pauline minden rész végén pácban marad, vonzani fogja a közönséget a következő előadásra is. A sorozatnak elsősorban nem az az érdekessége, hogy a mi világunk és a *Leviatán*-trilógia univerzuma számára is ugyanazt az élménykészletet szolgáltatja, de az, hogy Pauline első kalandja voltaképpen megegyezik Deryn első napjával az aeronautáknál – pusztán egy léghajó/darwinista légfúvó, illetve egy későbbi epizódban egy gépjár-mű/barkács lépegető a különbség, minden egyéb megegyezik.

[E]gy fiatal lány sodródott magányosan az égen, és csak az eszé-
re, némi kötélre és néhány zsák ballasztra hagyatkozhatott, hogy
megmentse magát. (G: 332)

Ami fontos, hogy a filmet látó Sándor fel is idézi Deryn kalandját, tehát a könyv direkte párhuzamot állít az oldalain látott, ám „ideát” is létező film és önmaga egyes szakaszai közé, ami pedig csak a regény létrejötte révén lehetséges. Többek közt ezzel hívja fel a figyelmet önnön irodalmiságára és fiktív jellegére is.²⁶ Pár oldallal később, ahogy Sándor Herast birtokának befejezetlen épületeit szemléli, melyek csak arra szolgáltak, hogy bizonyos szögből jeleneteket lehessen előttük filmezni és nem pedig arra, hogy beléjük költözzenek, a herceg az egész komplexumot hamisnak bélyegzi (Vö. G: 337), amivel pedig saját világának létét is kétségbe vonja, mégpedig az olvasó felől, aki számára a *Leviatán*-világa épp olyan lehet, mint Hearst félkész épületei, hiszen az – ahogy egyetlen történet sem – nem mesél el min-
dent. Ami itt kétségeket kelthet, az az, hogy a befogadó maga ugyancsak nem ismeri világának minden szegmensét, teljességét, amiből pedig univerzumának kétségbevonása is következhetne. A jelenség azonban megközelíthető a másik oldal felől is, hisz egy bekezdéssel alább Sándor azt taglalja, hogy egy közeli rokona úgy hitte, az emberről készített fényképek darabokat rejtenek foglyul a lefotózott lelkekből. Ez utóbbi hiedelem némely bennszülött törzsek esetében is virágozik, az egyes médiumok és művészetek *megörökítő* funkciója pedig, ami a világteremtés esetében akár *teremtő* funkcióként is értelmezhető, valami transzcendens hatalommal ruhazza fel az alkotókat. Valamivel, ami túl van a valóságon. Valami *fantasztikussal*.

Utóhang

Scott Westerfeld *Leviatán*-trilógiája kétségkívül az utóbbi évek egyik legnagyobb steampunk teljesítménye, s a markáns vegyítések révén annak megújítója: nem csak a peremirodalom más zsánerei, például az allohistorizmus vagy a biopunk felé emel hidakat, de poétikai összetettsége, posztmodern eljárásai, önreflexiói révén – melyek a legjobb *gőzvándál* műveket idézik – a magas irodalom kutatói számára is izgalmas anyag. Meg nem álló kalandfolyam, mesteri és páratlan alternatív világ,²⁷

ami azon könyvek polcára való, melyek révén kétségkívül közelebb hozható – és nem csak a fiatalokhoz – az irodalom.²⁸

Valami, ahol semmi sem az, aminek elsőre látszik, s ahol a küzdelem éppen annyira zajlik a bilincsek és egymás ellen, mint amennyire egymásért is.

26 Érdekességként megjegyezhető, hogy a későbbiekben Deryn valóban visszaköszön a mozivásznonról, hisz a Pancho Villa és Hearst által kötött szerződés értelmében lefilmezik egy akcióját. A mozivásznon az alábbi felirat lesz olvasható a képkockák alatt: „A bátor aeronauta próbálgatja szárnyait.” (G: 478). Deryn egy szerkezetnek köszönhetően a filmezés során valóban repült; mi éppenséggel az ő szemzőgéből egy megint másik médium, a rajz révén láthatjuk magát a kamerázó lépegetőt, a *Góliát* 378. oldalán. A médiumközi kapcsolat, a nézőpontváltás és a realitás vs. irrealitás kettőse többszörösen kerül fókuszba.

27 „Westerfeld egyik legfőbb trükkje az, hogy semmit sem pörget túl, ettől mind az események, mind a szereplők hihetővé válnak – a steampunk háttér meg egyszerűen szuper nála.” – UZSEKA, *Uo*.

28 Ahogy a kötet egy ifjú kritikusa írja: „Ideális a könyv ahhoz, hogy a fiatal korosztály megszeresse általa az olvasást. A szereplők közvetlenek, könnyen megszerethetőek, könnyű velük azonosulni. A lények és szerkezetek sokfélesége lenyűgöző, minden olvasót elvarázsolnak az egyediségükkel.” – SHANNARA, *Scott Westerfeld: Leviatán (Leviatán-sorozat 1.)*, Könyvek erdeje, 2012. december 6. = <http://shanarablog.blogspot.sk/2012/12/scott-westerfeld-leviatan-leviatan.html>